

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΧΡΙΔΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜ
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟ ΗΠΕΙΡΟ (1572-1576)

Είναι γνωστό πώς τὸ ἐντυπωσιακὸ ἄγγελμα τῆς καταστροφῆς τοῦ τουρκοῦ στόλου στὶς Ἑχινάδες (7 Ὀκτωβρίου 1571) ἀποτέλεσε γιὰ τοὺς σκλαβόμενους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς τὴν ἀφειρηρία μιᾶς σειρᾶς συνεχῶν συνωμοτικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων¹. Οἱ κινήσεις αὐτὲς—ποὺ εἶχαν σημειωθῆ ἄλλωστε καὶ παλιότερα σὲ μερικὲς περιοχὲς ὄρεινές καὶ ἀπρόσιτες, ὅπως στὴν Ἀλβανία, τὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Μάνη—ὀφείλονταν κατὰ κύριο λόγο στὶς ἐλπίδες γιὰ βοήθεια ποὺ στήριζαν οἱ λαοὶ αὐτοὶ στὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις² καὶ ποὺ τὶς τροφοδοτοῦσαν οἱ συνεχεῖς ὑποσχέσεις τῶν μελῶν τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας (Sacra Liga)³. Οἱ προσπάθειες αὐτὲς δὲν κατέληξαν, ὅπως εἶναι γνωστό, σὲ καμιὰ οὐσιαστικὴ ἐπιτυχία. Δὲν ἔπαψαν ὅμως ν' ἀπασχολοῦν διαρκῶς ὄχι μόνο τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς, κυρίως τοὺς Ἕλληνας, μαρτυρώντας ἔτσι τὴ ζωτικότητα καὶ τὴν ἔντονη ἐθνικὴ συνείδησή τους⁴, ἀλλὰ καὶ τοὺς φιλόδοξους ἡγεμόνες τῆς Δύσης ποὺ υἱοθετοῦσαν τὰ σχέδια αὐτά, σχεδὸν ὡς τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνα. Μόνον ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ τριακονταετη πολέμου (1618-1648) ἀτονοῦν ἢ ἐγκαταλείπονται, ὅταν ἡ προσοχὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἀρχίζει πιά ν' ἀλλάζῃ κατευθύνσεις⁵.

Δὲν εἶναι εὐκόλο δυστυχῶς νὰ ἐλέγξουμε ὅλες τὶς πληροφορίες καὶ τὶς φῆμες τὶς σχετικὲς μὲ τὶς συνωμοτικὲς κινήσεις καὶ τὶς ἐπαναστατικὲς

---

¹ Angelo Tamorra, Gli stati italiani, l'Europa e il problema turco dopo Lepanto <Biblioteca dell' Archivio Storico Italiano, ἀρ. XIII> Firenze, MCM-LXI (1961), σ. 6 κέ.

² Πρβλ. Κωνσταντίνου Ν. Σάθα, Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου... Ἀθήνησιν, 1865, σ. 212: «ἐπαραγγέλιασιν (οἱ Φράγκοι) σὲ ὅλους τοὺς Χριστιανοὺς πὼς νὰ σηκώσουνε ἄρματα κατὰ τοὺς Τούρκους καὶ αὐτοὶ θὰ τοὺς συντρέξουνε».

³ Γιὰ τὴ συγκρότησή της καὶ τὸν πρόσκαιρο συμβιβασμὸ τῶν διαφορετικῶν ἐπιδιώξεων τῆς πολιτικῆς τῶν μελῶν της, βλ. Fernand Braudel, La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l' époque de Philippe II, Paris, 1949, σ. 924-927.

⁴ Tamorra, ὁ.π. σ. 7.

⁵ Μιχαήλ Θ. Λάσκαρι, Πέτρος Λάντζας, διοικητὴς τῆς Πάργας (1573) καὶ ὄργανον τῶν Ἰσπανῶν ἐν Ἡπείρῳ (1596-1608), «Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον», Ἀθήνηαι, 1956, σ. 106.

ἀπόπειρες πού ἀκολούθησαν ἀμέσως μετά τή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου· τὸ ἄγριο κύμα τρομοκρατίας πού ἐξαπέλυσε ἡ Πύλη στὶς πιὸ πολλές περιοχὲς τῆς νότιας Βαλκανικῆς ἀπὸ ὑπερβολικὸ φόβο καὶ ὑποψίες γιὰ ὄλους¹, ἔφερε τέτοια σύγχυση, ὥστε καταντᾶ ἀδύνατο νὰ ἐξακριβωθῇ θετικὰ ἂν ὄλες οἱ διαθρυλούμενες ἐπαναστατικὲς ἢ συνωμοτικὲς κινήσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων ἦταν ἀληθινές. Ἔτσι, σύμφωνα μ' αὐτὲς τὶς φῆμες, ἡ ὀργή τοῦ Σουλτάνου² ξέσπασε σὲ κληρικούς καὶ προύχοντες τῆς Μακεδονίας³, τῆς Στερεᾶς⁴, τῆς Πελοποννήσου⁵ καὶ πολλῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου⁶.

Τὶς τόσο πενιχρὲς καὶ συγκεχυμένες πληροφορίες γιὰ τὶς κινήσεις αὐτὲς ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν κατὰ τὸ δυνατὸ τὰ τρία ἔγγραφα πού ἐκδίδουμε ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ καὶ πού προέρχονται ἀπὸ τὸ γνωστὸ ἴσπανικὸ Ἄρχεϊο Simancas⁷. Τὰ ἔγγραφα αὐτά, δυὸ ἴσπανικά καὶ ἓνα ἑλ-

¹ Σὲ τριάντα χιλιάδες ἀνεβάζουν τὰ θύματα οἱ ἐκθέσεις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Dax, βλ. E. C h a r r i è r e, *Négociations de Levant, ou correspondances, mémoires et actes diplomatiques...*, τ. III, Paris, MDCCCLIII (1853), σ. 262. Πρβλ. καὶ Κ. Ν. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς (1453-1821)*, Ἀθήναι (1869), σ. 172.

² Γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ τὸ χαρακτῆρα τοῦ σουλτάνου Σελίμ Β' (1565-1574) βλ. πρόχειρα N. J o r g a, *Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, τ. 3, Gotha, 1910, σ. 137 κέ.

³ Στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, C h a r r i è r e, ὁ.π., σ. 262, σημ. Ὁ Περικλῆς Ζερλέντης, *Θεσσαλονικέων μητροπολίται (1520-1578)*, «Byzantinische Zeitschrift», τ. 12 (1903), σ. 139-140, θεωρεῖ ἀληθινὸς μόνο τὶς φῆμες τὶς σχετικὲς μὲ τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ μητροπολίτη Πατρῶν Γερμανοῦ (βλ. V l a d i m i r L a m a n s k y, *Secrets d'État de Venise...*, Saint-Petersbourg, 1884, σ. 088) καὶ ὄχι καὶ τοῦ Θεσσαλονικῆς Ἰωάσαφ Ἀργυροπούλου· πρβλ. καὶ Ἄποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ 1430, 1821 καὶ 1912-1918, *Θεσσαλονίκη*, 1947, σ. 30-31. Γιὰ λεηλασίες τέλος καὶ αἰχμαλωσίες στὴ μητρόπολη Σερρών, βλ. τὶς δυὸ ἐνδιαφέρουσες ἐνθυμήσεις τοῦ 1571 στοῦ Πέτρου Πέννα, *Σερραϊκὰ Χρονικά*, τεύχ. Α' (1938), σ. 13, 16-17.

⁴ Σάθα, *Χρονικὸν Γαλαξειδίου*, σ. 187-189, 212-214.

⁵ Στεφάνου Ν. Θωμοπούλου, *Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1821*, Πάτραι 1950 (β' ἔκδ.), σ. 416-417, 445 σημ. 2. Γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα τῶν ἀδελφῶν Μελισσηνῶν στὸ Βραχίονα τῆς Μάνης πρόκειται σύντομα νὰ παρουσιάσουμε σχετικὴ μονογραφία.

⁶ Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Γρηγορίου Μαλαξοῦ οἱ μητροπολίτες Μυτιλήνης, Νάξου καὶ Ρόδου κατηγορήθηκαν ὡς συνένοχοι συνωμοσίας καὶ βρῆκαν μαρτυρικὸ θάνατο μαζί μὲ ἄλλους προκρίτους τῶν ἐπαρχιῶν τους, L a m a n s k y, ὁ.π., σ. 089. Σφαγὲς σημειώθηκαν καὶ στὴν Κάρπαθο, C h a r r i è r e, ὁ.π., σ. 262, σημ. Μὲ τοὺς Ἑλληνας τῆς Ρόδου μαρτυρεῖται πὼς ἦρθε σὲ συνεννοήσεις ὁ Don Juan de Austria, βλ. B r a u d e l, ὁ.π., σ. 957.

⁷ *Archivo General de Simancas*, Sección Estado, legajos 1065 (números 70, 73) καὶ 1074 (núm. 109). Τὰ δυὸ πρῶτα τὰ ὀφείλω σὲ εὐγενικὴ ὑπόδειξη τοῦ καθηγ. κ.Μ.Λάσκαρι. Τὸ τρίτο συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μίαν ἀρκετὰ πιστὴ καστιλιάνικη μετάφραση (legajo 1074, núm. 110), τὴν ὁποία ὁμως, ἂν καὶ χρησιμοποίησαμε, δὲν κρίναμε σκόπιμο νὰ τὴν ἐκδώσουμε ἐδῶ.

ληνικό, φέρνουν στὸ φῶς μὴν ἄλλη μαρτυρία γιὰ μὴν ἄγνωστη μέχρι σήμερα ἐπαναστατικὴ προσπάθεια στὴ Βόρειο Ἡπειρο· στὴν κίνηση αὐτὴ πρωτοστάτησαν, ὅπως θὰ δοῦμε ἀναλυτικότερα, ὁ ἐλάχιστος γνωστός ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ἰωακείμ, καθὼς καὶ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ πρόκριτοι τῆς βορειοδυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ ἔγγραφα (Sección Estado, legajo 1065, ἀριθ. 70) εἶναι πρωτότυπη συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Don Juan de Austria (1547-1578) πρὸς τὸ βασιλιά τῆς Ἰσπανίας καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφὸ του¹ Φίλιππο τὸ Β' (1556 - 1598)². Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, τὴ συνταγμένη στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας στὶς 25 Ἀπριλίου 1573, τὸν ἴδιο δηλαδὴ καιρὸ πού ἐγινε γνωστὴ στὴ Δύση ἡ ὑπογραφή τῆς βενετοτουρκικῆς συνθήκης³—πού ἔφερε καὶ τὴν οὐσιαστικὴ διάλυση τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας—ὁ Don Juan συνιστᾷ νὰ δοθῇ βοήθεια καὶ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση σὲ δυὸ Ἕλληνας (πιθανότατα βορειοηπειρώτες): στὸ Ματθαῖο ἢ Μάνθο Παπαγιάννη (Matheo Parajuan)⁴ καὶ στὸ σύντροφό του Πάνο Κεστόλικο (Panesternicos, Panes Estolnicos)⁵. Τὰ πρόσωπα αὐτά, πού στὴν ὑπόδουλη πατρίδα τους εἶχαν μεγάλο κύρος

¹ Ὁ Don Juan ἦταν, ὅπως εἶναι γνωστό, νόθος γιὸς τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' (1516-1556). Γιὰ τὴ δραστηριότητά του στὴν ὑπόθεση τῆς Liga, βλ. Felix Hartlaub, Don Juan de Austria und die Schlacht bei Lepanto, Berlin, 1940.

² Ludwig Pfandl, Philipp II. Gemälde eines Lebens und einer Zeit, München, 1938. Γιὰ τὴν πολιτικὴ του ἀπέναντι τῆς Συμμαχίας βλ. τίς σ. 378-399 (πρὶν ἀπὸ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου) καὶ 393-397 (μετὰ τὴ ναυμαχία). Σκιαγραφία τῆς προσωπικότητάς του καθὼς καὶ τοῦ ἰδιότυπου χαρακτήρα τῆς μοναρχίας του βλ. στοῦ Graudel, La Méditerranée, σ. 522-525.

³ Ἡ συνθήκη αὐτῇ, πού οἱ Ἴσπανοὶ τὴ χαρακτήρισαν σὰν καθαρὴ προδοσία (traición) ὑπογράφηκε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 7 Μαρτίου τοῦ 1573, S. Romani, Storia documentata di Venezia, τόμ. VI, Venezia, 1914 (β' ἐκδ.), σ. 339-340. Ἡ εἰδησὴ τῆς ἔφτασε στὴν Ἰταλία τὸν ἐπόμενο μῆνα, Graudel, ὁ.π., σ. 963.

⁴ Στὸ τρίτο, τὸ ἑλληνικὸ ἔγγραφο, ὀνομάζεται Μάνθος, Μάνθου, Μανθαῖος καὶ Μάθος, «νῖος παπῆ Ἰωάννη τὸ ἐπίκλην» γιὰ τὴ χαρακτηριστικὴ χρῆση τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ στὴν Ἡπειρο βλ. Ἀθανασίου Χ. Μπούτορου, Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐρμηνευόμενα, Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 77· πρβλ. καὶ Γ. Ν. Χατζιδάκη, Μάνθος, Μάνθα, Σαμφώ, «Ἀθηνᾶ», τ. 17 (1905), σ. 223-227.

⁵ Ἡ παραποίηση τῶν ἑλληνικῶν κύριων ὀνομάτων ἀπὸ τοὺς Ἴσπανοὺς συντάκτες τῶν ἐγγράφων αὐτῶν τὰ κάνει τίς περισσότερες φορὲς ἐντελῶς ἀγνώριστα. Τὸ τρίτο, τὸ ἑλληνικὸ ἔγγραφο (E 1074, ἀριθ. 109) ἀποκαθιστᾷ, νομίζουμε, σωστά τὰ ὀνόματα τῶν δυὸ Ἡπειρωτῶν· στὴν καστιλιάνικη μετάφραση ὁμοίως τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ὁ Πάνος Κεστόλικος μεταγράφεται, ἀπὸ κακὴ ἀνάγνωση, σὲ P a u l o Cestolico (E 1074, ἀριθ. 110, στίχ. 36). Ἄς σημειωθῇ τέλος πὼς ἡ χρῆση τοῦ ὀνόματος Πάνος τὰ χρόνια αὐτὰ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστη· πρβλ. τὸ γνωστὸ Ἡπειρώτη χορηγὸ τῆς σχολῆς Ἰωαννίνων Πάνο Ἱερομνήμονα (Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου, Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 11 (1936), σ. 111 κέ.), καθὼς καὶ ἡπειρώτη παπᾶ Πάνο σὲ ἔγγραφο τῆς ἴδιας περιόδου μὲ τὴ δική μας ἐποχὴ (Κ. Ν. Σάθα, Βιογραφικὸν σχεδίασμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β' (1572-1594), Ἐν Ἀθήναις, 1870, σ. 145, ἀριθ. 3).

(personas que en baja Grecia tienen muy grand parte)¹, είχαν παρουσιασθή στον Don Juan μαζί με άλλους προκρίτους ως αντιπρόσωποι των σκλαβωμένων Ελλήνων, για να του προσφέρουν εκτός από χρήσιμες πληροφορίες (consejo) τη βοήθεια όλων των συμπατριωτών τους σε περίπτωση που οι δυνάμεις της Συμμαχίας θ' αναλάμβαναν επιχειρήσεις στη χώρα τους, της οποίας την υπαγωγή πρότειναν στην Ισπανική κυριαρχία (a la obediencia).

Οι προτάσεις αυτές, που διατυπώθηκαν στον Ισπανό πρίγκιπα και σε γραπτά ύπομνηματα (discursos en scripto), έγιναν δεκτές με προθυμία. Δεν παράλειψε ακόμη ο αρχηγός της Liga να υποσχεθῆ ὅτι σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα θὰ μπορούσε ν' ἀρχίσει ἡ εφαρμογὴ τῶν σχεδίων που πρότειναν οἱ δυὸ Ἑπειρῶτες. Οἱ συνεννοήσεις αὐτές θὰ πρέπει νὰ έγιναν πιθανότατα κατὰ τὴ δεύτερη ἐκστρατεία τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας (1572)² καὶ ἴσως κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Don Juan στὴν Κέρκυρα³. Οἱ προσπάθειες ὁμως αὐτές, ὅπως καὶ ἄλλες παρόμοιες, ἔμειναν χωρὶς οὐσιαστικὲς ἐξελίξεις, γιατί στὸ μεταξύ ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης τῶν Βενετῶν με τοὺς Τούρκους ἀνέτρεψε πιά τις βάσεις (el principal fundamento) πάνω στις ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ στηριχθοῦν οἱ ἐνέργειες γιὰ τὴν πραγματοποίηση τέτοιων ἐπιχειρήσεων.

Ὑστερα ἀπὸ τὸ ναυάγιο αὐτῶν τῶν σχεδίων, ὁ Μάνθος Παπαγιάννης, που ὅπως θὰ δοῦμε ἔδειξε ἐξαιρετικὴ δραστηριότητα καὶ ἀποτελούσε ἴσως τὸν πρωταγωνιστὴ ὅλων αὐτῶν τῶν κινήσεων, ἀποφάσισε νὰ υποστηρίξῃ τις προτάσεις του στὴν ἴδια τὴν αὐλὴ τοῦ Φιλίππου τοῦ Β'. Ἔτσι, ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὴ Νεάπολη τῆς Ἱταλίας (Ἀπρίλιος 1573), κατευθύνθηκε στὴν Ἰσπανία, ὅπου καὶ ἔφτασε τὸ Μάιο τοῦ ἐπόμενου χρόνου.

Τὸ δεύτερο ἔγγραφο (Sección Estado, leg. 1065, ἀριθ. 73), που ἔχει τὴ χρονολογία 7 Μαΐου 1574, εἶναι ἡ ἔκθεση τῶν ὑπομνημάτων (memoriales) που ὑπέβαλε ὁ Παπαγιάννης στὸ Συμβούλιο τοῦ Κράτους (Consejo de Estado) γιὰ τὸ βασιλιὰ Φίλιππο τὸ Β' (para consultar a Su Majestad), γιὰ λογαριασμὸ καὶ τοῦ συντρόφου του Κεστόλικου. Στὰ ὑπομνηματα αὐτά,

¹ Ὁ πρῶτος, ὁ Μάνθος Παπαγιάννης, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ στὸ τρίτο ἔγγραφο ὡς «τιμιώτατος καὶ εὐγενέστατος ἄρχων... ἐκ γένους περιβοήτου, αἰχμαλώτων ρόστης, τυφλῶν ὁδηγός...πολλὰ πιστὸς τῆς ἀθθεντίας σου (τοῦ Don Juan), ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὸν λαόν, λέγω δὴ ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς καὶ κοινὸς λαός». Ὁ Κεστόλικος πάλι χαρακτηρίζεται στὸ ἴδιο ἔγγραφο ὡς συναγωνιστῆς τοῦ Μάνθου καὶ «τιμιώτατος ἄρχων», βλ. E (=Sección Estado) 1074, (=legajo 1074), ἀριθ. 109, στίχ. 5, 12-13, 15-16 καὶ 16-17.

² B r a u d e l, ὁ.π., σ. 956-962. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς οἱ κακὲς προοπτικὲς γιὰ τὴ μελλοντικὴ τύχη τῆς Συμμαχίας δὲν εὐνοοῦσαν πιά, νομίζουμε, τέτοιες διαπραγματεύσεις.

³ Ἐμεινε ἐκεῖ σχεδὸν ἓνα μῆνα (10 Αὐγούστου - ἀρχὲς Σεπτεμβρίου 1572) περιμένοντας τὴν ἐπιστροφή τοῦ ὑπόλοιπου χριστιανικοῦ στόλου ἀπὸ τὴν ἄτυχη ἐπιχείρηση που εἶχε ἀναλάβει στὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου.

ὅπου οἱ δυὸ Ἠπειρώτες χαρακτηρίζονται ὡς «Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι τῆς σκλαβωμένης Ἑλλάδας καὶ Ἀλβανίας» (*embajadores griegos de la baja Grecia y Albania*), ἀνέφεραν πὼς στὴν ἔδρα ἐνὸς Ἑλλήνα ἀρχιεπισκόπου (*al arzobispo de la baja Grecia*)¹ περισσότερα ἀπὸ σαράντα ἄτομα εἶχαν πραγματοποιήσει σύσκεψη μὲ πρωτοβουλία τοῦ Παπαγιάννη καὶ τοῦ Κεστόλικου, μὲ σκοπὸ βέβαια νὰ θέσουν σ' ἐφαρμογὴ τὰ ὅσα εἶχαν ἤδη συμφωνηθῆ κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Don Juan. Δὲν καθορίζεται δυστυχῶς στὴν ἐκθεση οὔτε ὁ χρόνος οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἱεράρχη ποῦ πρωτοστάτησε στὶς κινήσεις αὐτές. Εἶναι ὅμως πολὺ πιθανὸ ἢ σύσκεψη αὐτὴ νὰ πραγματοποιήθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Παπαγιάννη καὶ τοῦ Κεστόλικου γιὰ τὴν Ἰταλία², δηλαδὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1572 ἢ τὸ ἀργότερο στὶς ἀρχὲς τοῦ 1573³. Ἐὰν ἀκόμη ἡ κίνησις αὐτὴ, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι προσπαθοῦν νὰ παραστήσουν στὴ Μαδρίτη ὅσο τὸ δυνατό πιὸ σπουδαία, εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸν ἴδιο ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος, τὸν Ἰωακείμ, ποῦ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1576, ὅπως θὰ δοῦμε, θὰ ἐπαναλάβῃ πρὸς τὸν ἀρχηγὸ τῆς Liga τὶς προτάσεις τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη ζητώντας μάλιστα μὲ ἐπιμονὴ καὶ σὲ τόνο ἐπιτιμητικὸ τὴν πραγματοποίησι τῶν ὑποσχέσεων ποῦ εἶχαν δοθῆ στὸ ποιμνιὸ του, τότε θὰ πρέπει

¹ Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος, ἀφοῦ ὅλες αὐτὲς οἱ κινήσεις πραγματοποιήθηκαν στὴν ἐπαρχία τῆς δικαιοδοσίας του. Ἐς σημειωθῆ ἐδῶ πὼς καὶ στὰ βουλγαρικὰ ἔγγραφα ἢ *dol' na zemlja* εἶναι ἡ Μακεδονία (πληροφορία καθηγ. κ. Μ. Λάσκαρι). Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψη θετικῶν πηγῶν ἐμποδίζει ν' ἀποκαταστήσουμε μὲ ἀσφάλεια τὴ χρονολογικὴ σειρά τῶν ἱεραρχῶν ποῦ ἀνέβηκαν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὸ θρόνον τῆς ἱστορικῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἀχρίδος, βλ. Heinrich Gelzer, *Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden*, Leipzig, 1902, σ. 24-26, ὅπου μετὰ τὸ 1572 (χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία προΐσταται τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτῆς ὁ Σωφρόνιος, ἀρ. 40), λείπουν ἐντελῶς οἱ σίγουρες πληροφορίες· τὰ σχετικὰ μὲ τὴ μεταπήδησι τοῦ Μακαρίου (ἀριθ. 41) ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖο τοῦ Ἰπέκ στὴν ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ἀχρίδος, εἶναι καθαρῶς εἰκασίες καὶ μάλιστα παρακινδυνευμένες. Πρβλ. Ivan S negarov, *Istorijska okridskata arkiepiskopija-patriarchija (1394-1767)* (βουλγ.) τ. 1, Σόφια, 1937, σ. 190, σημ. 2 (βλ. ἐκτενῆ βιβλιοκρισία καὶ σημαντικὲς συμπληρώσεις ἀπὸ τὸν A.-P. P é ch a y r e, *L' archevêché d' Ochrida de 1394 à 1767, Échos d' Orient*, τ. 35 (1936), σ. 288-290). Γιὰ τὸν Κώδικα ἐξ ἄλλου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν τὸ γνωστὸ μὲ τὴν ὀνομασία τοῦ Gelzer (ὀ.π., σ. 35-42) «*Kodex des heiligen Klemens*», τοῦ ὁποίου ὅμως οἱ πληροφορίες εἶναι μεταγενέστερες, βλ. τὴν πρόσφατη ἐργασία τοῦ Chr. Kod ev, *L' original du Code du Patriarcat d' Ochrid, «Byzantinoslavica»*, τ. 25 (1964), σ. 270-278. Ἀνέκδοτα μεταγενέστερα ἔγγραφα γιὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴ αὐτὴ δημοσίευσε ὁ Διογ. Α. Ζακυθηνός, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀχρίδος καὶ Ἰπεκίου, «Μακεδονικά»*, τ. 1 (1940), σ. 429-458, ὅπου καὶ ἡ πληρέστερη σχετικὴ βιβλιογραφία (σ. 456-458).

² Ὅπως εἶδαμε, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1573 βρισκόταν κιόλας στὴ Νεάπολη.

³ Πρὶν βέβαια μαθευτῆ ἢ ὑπογραφῆ τῆς βενετοτουρκικῆς συνθήκης τῆς 7 Μαρτίου 1573, βλ. B r a u d e l, ὀ.π., σ. 963.

Ίσως να θεωρήσουμε πώς ο «ἀρχιεπίσκοπος τῆς σκλαβωμένης Ἑλλάδας» τῆς ἐκθεσης πού ἀναλύουμε εἶναι ὁ Ἰωακείμ· καὶ μετὰ τὴν ἐνδειξη αὐτῆ ἢ ἀρχιερατεία του, τῆς ὁποίας μοναδικὴ θετικὴ χρονολογία εἶναι τὸ 1576, θὰ μπορούσε νὰ προεκταθῆ, μετὰ ἐπιφυλάξεις βέβαια, πρὸς τὰ πίσω ὡς τὰ τέλη τοῦ 1572 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1573, ὅποτε θὰ πρέπη νὰ τοποθετηθῆ στὴ θέση τοῦ Μακαρίου¹ στὴ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων τῆς Ἀχρίδας, ἀμέσως μετὰ τὸ Σωφρόνιο (πού μαρτυρεῖται ἤδη στὸ θρόνο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτῆς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1572)² καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ Γαβριήλ³.

Ὅπως δὴποτε, τὰ ὑπομνήματα τοῦ Παπαγιάννη ὑποστήριζαν πὼς ἡ ἐξέγερση τῶν συμπατριωτῶν του, πού ὁ πόθος τους ν' ἀποτινάξουν τὴν τουρκικὴ κυριαρχία (de salir de bajo de la subjeción del Turco) ἦταν μεγάλος, θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῆ μετὰ μεγάλη εὐκολία⁴. Ἡ διάλυση ὁμως τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας πού ἀκολούθησε, ἐσβησε κάθε ἐλπίδα νὰ μποῦν σὲ ἐφαρμογὴ τὰ σχέδια αὐτά. Ἔτσι, ἂν οἱ δύο πρωτεργάτες τῶν κινήσεων αὐτῶν, ὁ Μάνθος Παπαγιάννης καὶ ὁ Πάνος Κεστόλικος⁵, ἐπέστρεφαν ξανά στὴν πατρίδα τους, θὰ εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐκδικητικὴ μανία τῶν Τούρκων, πού ἔχοντας μάλιστα πληροφορηθῆ τὸν ἐρχομὸ τους στὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἰσπανία, θὰ τοὺς τιμωροῦσαν φρικτά. Γιὰ τὴν παντελεῖα αὐτῆ στέρηση τῶν σπιτιῶν καὶ τῆς περιουσίας τους⁶ καὶ γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ζήσουν οἱ ἴδιοι μετὰ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους καὶ τὰ ἀδέλφια τους στὸ βασίλειο τῆς Νεάπολης⁷ ἢ ὅπου ἄλλοῦ θὰ ἤθελε νὰ προκρίνη ἡ ἰσπανικὴ

¹ Gelzer, ὁ.π., σ. 25-26 (ἀριθ. 41).

² Gelzer, ὁ.π., σ. 25· πρβλ. τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ P é c h a y r e, ὁ.π., σ. 288.

³ Gelzer, ὁ.π., σ. 26 (ἀριθ. 42). Ὁ S n e g a r o v, Istorija, τ. 1, σ. 191 (ἀριθ. 16), στηριγμένος σὲ κακὴ χρονολόγησι ἐπιστολῆς τοῦ Γαβριήλ Ἀχρίδος πρὸς τὸ Μακάριο Μελισσηνὸ (1572 ἀντὶ τοῦ σωστοῦ 1588), ἀνεβάζει τὸ Γαβριήλ στὸ θρόνο τῆς Ἀχρίδος ἀπὸ τὸ 1572, ἐνῶ ἡ ἀρχιερατεία του δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὸ 1582 (βλ. Échos d' Orient, τ. 5 (1902), σ. 410). Βλ. καὶ σ. 221, σημ. 2.

⁴ Εἶναι γνωστὸ ἄλλωστε μετὰ πόση προθυμία πραγματοποιοῦσαν οἱ περιοχὲς αὐτὲς ἐπανειλημμένους ἐξεγέρσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων, πρὶν καὶ μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, βλ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 45, 165-166, 178-179.

⁵ Φαίνεται πὼς ὁ Κεστόλικος σύντομα περιόρισε τὶς κινήσεις του, γιατί, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰωακείμ, «ἠμποδίσθη ὑπὸ τῶν ἔξω κρατούντων» (τῶν Τούρκων) βλ. Ε 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 17.

⁶ Πρβλ. καὶ Ε 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 17-18: «...καταλιπὼν (ὁ Μάνθος) πάντα τὰ πατρικὰ καὶ μητρικὰ, κινητὰ λέγω δὴ καὶ ἀκίνητα· ἤρπαζαν οἱ θῆρες οἱ ἀνήμεροι (οἱ Τούρκοι) πάντα ὅσα καὶ ἂν εἶχε...».

⁷ Ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἀρκετοὶ Ἕλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνα, βλ. Ἀποστολόπου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β', μέρος Α', σ. 66-67, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία· γιὰ τοὺς ὁμαδικοὺς ἐποικισμοὺς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα βλ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Μετανάστευσις Ἑλλήνων, ἰδίως Πελοποννησίων, ἀποίκων εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. 8 (1911), σ. 377-461.

αὐλή, ζητοῦν νὰ τοὺς δοθῇ κάποια οἰκονομικὴ ἐνίσχυση. Ἐναφέρουν ἄλλωστε ὅτι γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν συναντήσεών τους μὲ τὸν Don Juan, γιὰ τὶς ὁποῖες χρειάστηκε νὰ πηγαينوέρχονται ἐπανειλημμένα ἔχοντας μαζί τους πολλοὺς συνοδοὺς, ξόδεψαν περισσότερο ἀπὸ 7.000 τσεκίνια (cequíes).

Γιὰ νὰ κερδίση ὁ Μάνθος Παπαγιάννης τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν Ἰσπανῶν, προτείνει νὰ μεταφέρῃ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ παιδιὰ του στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀντιβασιλιᾶ τῆς Νεάπολης, ὅπου θὰ μποροῦσαν νὰ κρατηθοῦν ὡς ἐγγύηση μέχρι νὰ ἀποδείξῃ ἔμπρακτα (por experiencia) τὰ ὅσα προτείνει¹. Δὲ θὰ παραλείψῃ ὡστόσο νὰ ζητήσῃ καὶ κάποια οἰκονομικὴ ἀποζημίωση γιὰ τὰ ἔξοδα ποὺ θὰ χρειαστῇ ἢ πραγματοποίηση αὐτῆς τῆς μεταφορᾶς. Γενικά ἢ πρόταση αὐτὴ τοῦ Παπαγιάννη δὲ φαίνεται νὰ εἶναι ἀπόλυτα ἀνιδιοτελής. Ὡστόσο γιὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ὅσων ἰσχυρίζεται, ζητεῖ νὰ σταλοῦν στὴν Ἡπειρο ἓνα ἢ δυὸ πρόσωπα ποὺ θὰ μπορέσουν νὰ ἐξακριβώσουν ἀπὸ κοντὰ τὴν πραγματικὴ κατάσταση καὶ ἀκόμη νὰ συζητήσουν μὲ τοὺς προκρίτους τῆς περιοχῆς—καὶ γι' αὐτὸ ἀναγκαῖο θὰ εἶναι νὰ ξέρουν τὴ γλώσσα—ὅλες τὶς λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης².

Τέλος ὁ Μάνθος προτείνει νὰ τὸν στείλουν πίσω πάλι στὴν πατρίδα του, κομιστὴ μερικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰσπανοῦ βασιλιᾶ ποὺ θὰ ἀπευθύνωνταν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο, τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἄλλους προκρίτους (personas principales) τῆς περιοχῆς ποὺ ἦταν μνημένοι στὰ σχέδια αὐτά· μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νόμιζε πὼς καὶ τὸ ἠθικὸ τους θὰ κρατοῦσαν ἀκμαῖο καὶ θὰ σταθεροποιοῦσαν τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἀφοσίωσή τους στὸν Ἰσπανὸ βασιλιά, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς θὰ δέχονταν ἔτσι νὰ πάρῃ μέρος στὶς ἐνέργειες αὐτὲς μὲ προθυμία.

Ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ αἰτήματα αὐτὰ τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη ἱκανοποιήθηκαν: Ὁ Φίλιππος Β' ἔδωσε ἐντολὴ νὰ τοῦ χορηγοῦνται 12 σκουδα μισθὸ τὸ μῆνα καὶ νὰ τοῦ δοθοῦν ἀκόμη 100 δουκάτα γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ ταξιδιοῦ του ὡς τὴν Ἰσπανία³. Ἀλλὰ 12 σκουδα τὸ μῆνα ἀποφασίστηκε νὰ χορηγοῦνται στὸν Πάνο Κεστόλικο. Τέλος ὁ Ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης⁴

¹ Πρβλ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 165, ὅπου οἱ Ἀλβανοί, κατὰ τὴν ἐξέγερσή τους τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1570, προσφέρουν στοὺς Βενετοὺς τὰ παιδιὰ τους ὡς ὀμήρους γιὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν πίστη τους πρὸς τὴ Γαληνότητα.

² Πρβλ. καὶ Ε 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 28-29: «...καὶ ἂν ὀρίσης νὰ τὸ πιστωθῆς καλύτερα (γράφει ὁ Ἰωακείμ πρὸς τὸ Don Juan), προβόδισον ἓναν ἄνδρα δόκιμον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰσὲ τόπους καὶ νὰ ἤξερῃ καὶ τὴν γλῶτταν καλῶς νὰ θεωρήσῃ καταλεπτῶς...».

³ Πρβλ. τὰ διακόσια δουκάτα ποὺ δόθηκαν στοὺς δυὸ ἀδελφοὺς Μελισσηνοὺς ποὺ πραγματοποίησαν τὸ ἴδιο ταξίδι στὴ Μαδρίτη γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν παρεμφερῆ αἰτήματα, Ε 1065, ἀριθ. 72.

⁴ Ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1571-1575) ἦταν ὁ γνωστὸς καρδινάλιος Granvela, Don Antonio de Perrenot. Γιὰ τὴν πολύτιμη συμβολὴ του στὴ συγκρότηση τῆς Liga, βλ. A. Dragonetti de Torres, La Lega di Lepanto nel carteggio diplomatico

ἀναλαμβάνει νά φροντίσει γιά τίς συστατικές ἐπιστολές πού ζήτησαν οί δυό Ἡπειρώτες γιά τοὺς κληρικούς καί προκρίτους τῆς πατρίδας τους, καθώς καί νά ἐξετάσει τὴ δυνατότητα πραγματοποίησης τῶν ἄλλων προτάσεων πού περιείχαν τὰ ὑπομνήματα τοῦ Παπαγιάννη.

Τίς ἐντολές αὐτές τοῦ Ἰσπανοῦ βασιλιά ἀνέλαβε νά ἐκτελέσει τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1574 ὁ Don Juan, πού τὴν ἐποχὴ αὐτή, ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄδοξο τέλος τῆς ἐκστρατείας του στὴν Τύνιδα¹, βρισκόταν στὸ Ttrapani τῆς δυτικῆς Σικελίας. Ἄπ' ἐδῶ, στὶς 9 Ὀκτωβρίου τοῦ χρόνου αὐτοῦ² στέλνει πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Ἀχρίδος τὸ Μάνθο Παπαγιάννη, κομιστὴ προσωπικῆς του ἐπιστολῆς γραμμῆς ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερό του γραμματέα Andrés de Prada³ κρυπτογραφικὰ (*μυστικῶς*)⁴. Τὸ γράμμα αὐτὸ δὲ μᾶς σώθηκε, τὴν ἡμερομηνία του ὅμως καθώς καί μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του μᾶς διέσωσε ἡ ἀπάντηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος, πού εἶναι, ὅπως ἀναφέραμε, ὁ Ἰωακείμ.

Ἡ ἐπιστολὴ αὐτή, πού ἔχει τὴ χρονολογία 1 Ἰουνίου 1576 (*ἰνδικτιῶνος δης*) καί τίς ὑπογραφές τοῦ μητροπολίτη Καστοριάς Σωφρόνιου⁵ καί τῶν ἐπισκόπων Βελεγράδων Νεκταρίου⁶ καί Βελεσσοῦ Φω-
inedito di Don Luys de Torres, nunzio straordinario di S. Pio V a Filippo II, Torino, 1931, σ. 25-29.

¹ Ἡ ἀποτυχία αὐτή, πού ἐπισηραγίστηκε μὲ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Γολέτας ἀπὸ τοὺς Τούρκους (13 Σεπτεμβρίου 1574), σήμανε τὴν ὀριστικὴ πιά διάλυση τῆς Sacra Liga καί τὴν τελικὴ καταδίκη τῶν σχεδίων τοῦ D. Juan γιά τὴ νοτιοανατολικὴ Μεσόγειο, B r a u d e l, ὁ.π., σ. 973-981. Ἐτσι ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ τοῦ Ἰσπανοῦ πρίγκιπα δὲν θά πρέπει νά εἶχε παρὰ χαρακτῆρα ἀπολογητικὸ γιά τὴν ἀδυναμία του νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις γιά βοήθεια πού εἶχε δώσει στοὺς βορειοηπειρώτες.

² E 1 0 7 4, ἀριθ. 109, στίχ. 2-3: «Τὰς γραφὰς τῆς σῆς ὑψηλότητος (τοῦ D. Juan) ἐλάβομεν ἐκ Τραπάνων τῇ ἐνάτῃ Ὀκτωβρίου ἔτους ἀφοδ'...», πού εἶναι, νομίζουμε, ἡμερομηνία ἀποστολῆς καί ὄχι λήψης τοῦ γράμματος αὐτοῦ.

³ Ὁ γνωστός καί ἀπὸ ἄλλα ἐγγραφα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς προσωπικὸς γραμματέας (secretario) τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Liga· στὶς 29 Ἀπρ. 1609 ἀναφέρεται ὡς secretario de Estado (E 1 1 0 6, ἀριθ. 204).

⁴ Μὲ ἓνα συνδυασμὸ ἀριθμῶν καί γραμμάτων, κατὰ τὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς· πρβλ. παρόμοιο γράμμα τοῦ Don Juan γραμμῆς ἀπὸ τὸν Andrés de Prada, E 1 0 6 1, ἀριθ. 68.

⁵ Ὁ Καστοριάς Σωφρόνιος καὶ πρωτόθρονος, πού εἶναι ἀμάρτυρος, ὅσο ξέρουμε, ἱεράρχης τῆς πρώτης κατὰ τὴν ἱεραρχικὴ τάξη μητρόπολης τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος· πρβλ. Μητροπολίτου Διδυμοτεῖχου Φιλαρέτου Βαφείδου, Κώδιξ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Καστορίας καί τινὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀποκείμενα ἐν τισὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τ. 20 (1900), σ. 108-110, 123-135 καί P é c h a y g e, L' archevêché, σ. 311-313. Γιά τὸν τίτλο «πρωτόθρονος» τοῦ μητροπολίτη Καστοριάς, βλ. G e l z e r, ὁ.π., σ. 186-187.

⁶ Ὁ Βελλαγράδων Νεκτάριος. Ὁ Ἀνθιμὸς Ἀλεξούδης (Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων..., ἐν Κερκύρα, 1868, σ. 120) ἀναφέρει βέβαια ὁμώνυμο μητροπολίτη Βελεγράδων Νεκτάριο (μετὰ τὸ Μελέτιο καὶ πρὶν ἀπὸ

τίου¹, εἶναι τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ποὺ ἐκδίδουμε (Sección Estado, leg. 1074, ἀριθ. 109) καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη θετική μαρτυρία τοῦ Ἰωακείμ, ἀφοῦ οἱ ὡς τώρα πληροφορίες μας γιὰ τὸν Ἑλληνα αὐτὸν ἱεράρχη εἶναι ὄχι μόνον ἐλάχιστες, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἀόριστες: Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία ἐνὸς ἀχρονολόγητου ἐγγράφου τῆς ἐποχῆς τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἱερεμία Β' (1572-1594), ὁ «*πρόην Ἀχριδῶν*» Ἰωακείμ ἐκμεταλλεόμενος τὴν ἀπουσία καὶ τὶς περιπέτειες τοῦ νόμιμου ἐπισκόπου Σερβίων Ἰωάσαφ, τοῦ ἄρπαξε παράνομα τὸ θρόνο². Ὁ Gelzer ἐξ ἄλλου (ἀντλώντας ἀπὸ τὸν Μουράβιεφ) ἀναφέρει ἀόριστα πὼς ὁ Ἰωακείμ βρισκόταν στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος «πρὶν ἀπὸ τὸ 1593»³. Τίποτε βέβαια δὲ μᾶς ἐμποδίζει νὰ ὑποθέσωμε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ὑπῆρχε καὶ ἓνας δεύτερος συνώνυμος καὶ λίγο μεταγενέστερος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, ἂν καὶ αὐτὸ κατὰ τὴ γνώμη μας θὰ πρέπη νὰ θεωρηθῆ μᾶλλον ἀπίθανο.

Θὰ προσθέσουμε ἐδῶ τέλος καὶ μιὰν ἄλλη ἀχρονολόγητη κι αὐτὴ δυστυχῶς μαρτυρία γιὰ τὸν Ἰωακείμ: βρίσκεται στὸν ἀνέκδοτο κώδικα ἀριθ. 95 τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Νικάνορος (Ζάβορδας Κοζάνης), ὅπου ἐπάνω στὴ στάχωση τοῦ τέλους, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκόλληση τοῦ τελευταίου παραφυλλοῦ, ἀποκαλύφθηκε ἡ ὑπογραφή: *Ἰωακείμ ἐλέω Θε(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς αἰς Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης/Βουλγαρίας Σερβίας καὶ τῶν ἐξῆς*. Στὸ φ. 369^ο πάλι τοῦ ἴδιου κώδικα συναντοῦμε μικρὴ συμπλήρωση στὸ περιθώριο τοῦ «Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μυσταγωγίας» τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμο-

---

τὸ Λεόντιο), ἀλλὰ χωρὶς καμιὰ χρονολογικὴ ἐνδειξη: πρβλ. Μητροπολίτου Σάροδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπειρῷ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 12 (1937), σ. 16-17, ὅπου τὰ Βελέγραδα ἀναφέρονται ὡς ἐπισκοπὴ ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα καὶ πολὺ ἀργότερα ὡς μητρόπολη, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ ἐγγράφου ποὺ ἐκδίδουμε, ἡ ἐπαρχία αὐτὴ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος ἦταν ἤδη ἐπισκοπὴ στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα. Γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς βλ. Carl Patsch, Das Sandschak Berat in Albanien, Wien, 1904, σ. 123-134.

¹ Ὁ Βελεσ<σ>οῦ Φώτιος, γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν μπορέσαμε δυστυχῶς νὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ πουθενὰ πληροφορίες γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ αὐτὴ βλ. J. G. von Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, Wien, 1868, σ. 166-172: πρβλ. καὶ Ἀνδρέου Ἀρβανίτου, Ἡ Μακεδονία εἰκονογραφημένη, Ἐν Ἀθήναις, 1909, σ. 211.

² Σάθα, Βιογραφικὸν σχεδιάσμα, σ. 174 (ἀριθ. ἐγγρ. 18). Ἐὰς σημειωθῆ πὼς ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος ἐξουσίαζε γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα καὶ τὴν ἐπισκοπὴ Σερβίων, ποὺ ὑπάγοντιαν ὁμως κανονικὰ στὴ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης μέχρι τὸ 1745, ὁπότε ἡ ἐδρα τῆς μεταφέρθηκε στὴν Κοζάνη, βλ. Μηνᾶ Ἐμμ. Μπούτορα, Τὰ Σέρβια. Ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ ἐπισκόπηση, Θεσσαλονίκη, 1956, σ. 64-67.

³ Gelzer, ὁ.π., σ. 26 (ἀριθ. 44). Βλ. καὶ Snegarov, ὁ.π., σ. 192 (ἀριθ. 18), ὅπου ὁμως ἐντελῶς ἀυθαίρετα ὑποστηρίζεται πὼς ὁ ἱεράρχης αὐτὸς ἐκπροσώπησε τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος στὴ σύνοδο τοῦ 1590 στὴν Κωνσταντινούπολη ποὺ ἀναγνώρισε τὸ πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας (Ἰανουάριος 1589): πρβλ. Pöchayre, ὁ.π., σ. 290-291.

λογητοῦ γραμμένη πιθανότατα μὲ τὸ χέρι τοῦ Ἰωακείμ: ἴ τῆς δὲ ζωτικῆς τὸ πρακτικόν¹.

Ἡ ἐπιστολὴ λοιπὸν τοῦ Ἰωακείμ Ἀχρίδος πρὸς τὸν Don Juan de Austria, ποῦ δημοσιεύουμε ἐδῶ, ἀπομένει τὸ μοναδικὸ ἀθθεντικὸ καὶ ἀσφαλὲς στοιχεῖο γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς ποιμαντορίας τοῦ τόσο λίγο γνωστοῦ αὐτοῦ Ἑλληνα ἱεράρχη. Ἡ ἀπλοϊκότητι καὶ τ' ἀναριθμητι λάθη (ὀρθογραφικὰ καὶ συντακτικὰ) τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς προδίδουσι βέβαια συντάκτη ὄχι λόγιον, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν μπορούμε νὰ μὴν ἐκτιμήσουμε τὴν ἀπλή, ζωηρὴ καὶ ἀρκετὰ παραστατικὴ ἀφήγησι. Ὁ Ἰωακείμ ἐκθέτει μὲ μελανὰ χρώματα τὴ δραματικὴ κατάστασι ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴν ἐπαρχία του² στὰ πρῶτα χρόνια ποῦ ἀκολούθησαν τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (1572-1576), ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψι τῶν συνωμοτικῶν κινήσεων τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη, ὁπότε οἱ Τοῦρκοι ἄρπαξαν ὄχι μόνον τὰ δικά του πράγματα καὶ τὴν περιουσία, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων κατοίκων, ἀπ' τοὺς ὁποίους πάρα πολλοὺς κακοποίησαν καὶ ἔριξαν στὶς φυλακές. Ὁλος αὐτὸς ὁ καταδυναστευόμενος λαὸς εἶχε στρέψει μὲ ἐλπίδα τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν Don Juan καὶ τὴν Ἱερὴ Συμμαχία (τὴν «θεία ὁμόνοια», ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Ἰωακείμ μεταφράζοντας ἔτσι τὸ *Sacra Liga*). Ἡ ὀριστικὴ ὅμως διάλυσι τοῦ χριστιανικοῦ αὐτοῦ συνασπισμοῦ (ὁ διωγμὸς τῆς καλῆς καὶ ἀγαθῆς ἐκείνης ὁμονοίας) προξένησε μεγάλη ἀπογοήτευσι στὸ λαὸ αὐτὸ ποῦ ἄρχισε πᾶ νὰ δυσπιστῆ στὶς ὑποσχέσεις τῶν συμμάχων, ἐνῶ πολλὲς φῆμες κυκλοφοροῦσαν πλατιὰ πὼς ἡ ματαιίωσι τῶν ἀντιτουρκικῶν σχεδίων τῆς Liga ὀφείλονταν στὴ διστακτικότητι καὶ τὴν ἀμέλεια τῶν ἀρχηγῶν τῆς³.

¹ Τὴ μαρτυρία αὐτὴ τὴν ὀφείλουμε σὲ ὑπόδειξι τοῦ συναδέλφου κ. Κ. Τσαντσάνογλου. Γιὰ τὸν κώδικα ἀριθ. 95 τῆς Ζάβορδας, ποῦ τὸ Νοέμβριον τοῦ 1959 τὸν ἀνακάλυψε στὸ μοναστήρι αὐτὸ ὁ καθηγητὴς κ. Λ. Πολίτης καὶ ποῦ περιέχει, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ μοναδικὸ ὀλοκληρωμένον κείμενον τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φωτίου, βλ. Linos Politis, Die Handschriftensammlung des Klosters Zaborda und die neu aufgefundenene Photioshandschrift, «Philologus», τ. 105 (1961), σ. 136-144 (κυρίως σ. 140-143).

² Γιὰ τὶς ἐπαρχίες ποῦ ἐξουσίαζε τὰ χρόνια αὐτὰ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος, βλ. Geizer, ὀ.π., σ. 33 καὶ Μ. Γ. Δήμιτσα, Τὰ περὶ τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς, Ἀχρίδος καὶ Βουλγαρίας, Ἐν Ἀθήναις, 1859, σ. 95-96 πρβλ. καὶ Ger. I. Konidaris, Zur Frage der Entstehung der Diocese des Erzbistums von Achrida und der Notitiae No 3 bei Parthey, «Θεολογία», τ. 21 (1959), σ. 1-19.

³ «Ἀλλὰ πλέον τῆς ἀστενείας (ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑπέφερε) ἐλόπησεν ἡμᾶς ἡ ἀμέλεια τῆς ἐξουσίας σου...», Ε 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 10-11. Πρβλ. καὶ Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 174, ὅπου ὑποστηρίζεται, ἐντελῶς ἀδίκως, πὼς ἡ ὑπόθεσι τῆς Liga ναυάγησε ἐξ αἰτίας τῆς «μέχρι δειλίας ἀδρανείας» τοῦ Don Juan. Εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ Βενετοὶ προσπάθησαν νὰ ριζοῦν ὄλη τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας στὴ διστακτικότητι καὶ τὸ φθόνον ἀκόμη τῶν Ἰσπανῶν (βλ. τὴν ἐκθεσι τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου J. Foscarini στοῦ Romani, Storia, τ. VI, σ. 327-329). Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά οἱ Ἰσπανοὶ ὑποστηρίζουσι πὼς ἡ ὀριστικὴ ὑπώλεια τῆς Κύπρου (Αὔγ. 1571) καὶ οἱ ἀβάσταχτες γιὰ τὰ

Παρ' ὅλα αὐτὰ μιὰ νέα ἐπιχείρηση στὰ μέρη ἐκεῖνα, πού θά ἔπρεπε ὅμως νὰ πραγματοποιηθῆ πολὺ σύντομα, θά εἶχε, σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Ἰωακείμ, θετικὰ ἀποτελέσματα· ἡ κατάσταση, ὅπως τὴν ἀντίκρισε ὁ ἴδιος μὲ τὰ μάτια του στὴν Κωνσταντινούπολη (αὐτὴν ἐννοεῖ μιλώντας γιὰ τὴν «μεγάλην πόλιν»)¹, ὅπου ἐπικρατοῦσε ὄχι μόνον μεγάλος φόβος², ἀλλὰ καὶ «μέγας λοιμός(;)»³, εὐνοοῦσε τὴν ἀνάληψη νέων προσπαθειῶν πού θά ἔφερναν στοὺς Ἰσπανοὺς πολλὰς καὶ εὐκόλες νίκες⁴. Στὶς ἐπαρχίες μάλιστα τῆς δικῆς του δικαιοδοσίας ὁ λαὸς περιμένει μὲ λαχτάρια τέτοιες πρωτοβουλίες καὶ τὰ πράγματα θά εἶναι πράγματι εὐκόλα γιὰ τὸν Don Juan, ὅπως ἀκριβῶς τοῦ τὰ εἶχε ἐκθέσει καὶ ὁ Μάνθος Παπαγιάννης, ὁ ὁποῖος δὲν τοῦ μίλησε μόνον γιὰ δικό του λογαριασμό, ἀλλὰ τοῦ μεταβίβασε καὶ τοὺς πόθους καὶ τὶς γνώμες τῶν ἀρχιερέων, τῶν ἱερέων καὶ ὄλου τοῦ λαοῦ⁵. Ἄν ὅμως ὁ Ἰσπανὸς πρίγκιπας θέλῃ νὰ ἐξακριβώσῃ πιὸ ἐγκυρα τὴν ἀλήθεια τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Ἰωακείμ καὶ τοῦ Παπαγιάννη, ἄς στείλῃ ἕναν ἄξιο καὶ ἱκανὸ ἀντιπρόσωπό του (*ἄνδρα δόκιμον*), πού θά πρέπη ὅμως νὰ γνωρίζῃ τοὺς ἀνθρώπους, τὸν τόπο καὶ τὴ γλῶσσα· ἔτσι θά ἀντιληφθῆ μόνος του τὴν

βενετικὰ ταμεῖα δαπάνες τοῦ πολέμου δὲ δικαιολογοῦσαν πιά τὴν ἀντιτουρκικὴ πολιτικὴ τῆς Βενετίας πού ἔσπευσε, ὅπως ἀναφέραμε ἤδη, νὰ κλείσῃ γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὴ συνθήκη τοῦ Μαρτίου τοῦ 1573, βλ. Luciano Serrano, *España en Lepanto <Colección pro Ecclesia et Patria, ἀριθ. 9>*, Barcelona, 1943 (β' ἐκδ.), σ. 239-252.

¹ Βλ. Ch. Ch. Charitonides, *De figura quae κατ' ἔξοχὴν vocatur, Lugduni-Batavorum*, 1909, σ. 25-26, ὅπου τὰ σχήματα «μεγαλόπολις» καὶ «μεγάλη πόλις» γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη· πρβλ. καὶ «Ἐπετηρίδα Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. 27 (1957), σ. 13. Ὁ Demetrius John Georgacas, *The Names of Constantinople*, «Transactions of the American Philological Association», τ. LXXVIII (1947), σ. 347-367, δὲν ἀναφέρει τέτοια ὀνομασία τῆς Κωνσταντινούπολης.

² Εἶναι γνωστὸ πὼς φοβερὸς πανικὸς κατέλαβε τοὺς κατοικοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τὶς φήμες πού ἀκολούθησαν τὴν καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου στὶς Ἐχινάδες (βλ. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς*, σ. 172). Ἡ πληροφορία τοῦ Ἰωακείμ ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη (1571/72) βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη ἀποτελεῖ ἴσως καὶ μιὰ δευτέρη ἔνδειξη γιὰ τὸν πιθανὸ χρόνον τῆς χειροτονίας καὶ τῆς ἐναρξῆς τῆς ποιμαντορίας του, πού θά πρέπη, ὅπως ἀναφέραμε λίγο παραπάνω, νὰ τοποθετηθῆ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀρχιερατεία τοῦ Σωφρονίου, δηλ. κατὰ τὸ τέλος ἴσως τοῦ 1572 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1573.

³ Γιὰ τὶς συχνὰς ἐπιδημίες τῆς Κωνσταντινούπολης βλ. Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου, *Ἡ Κωνσταντινούπολις*. Περιγραφὴ τοπογραφικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ, τ. Α', Ἀθήνησι, 1851, σ. 29-30. Ἐνδεικτικὸ θά πρέπη ἴσως νὰ θεωρηθῆ τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἐπισκόπου τῆς Dax, ὅπου οἱ καταστροφές τοῦ κυπριακοῦ πολέμου χαρακτηρίζονται ὡς «*preste mise par toute l'Esclavonie, l'Albanie et bonne part de la Morée...*», Charrère, *Négociations*, τ. III, σ. 244.

⁴ Παρόμοιες γνώμες διατυπώθηκαν τὴν ἴδια ἐποχὴ κι ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τῆς Dax, βλ. Charrère, ὁ.π., σ. 259, σημ.

⁵ «*Ὅσα εἶπεν καὶ θέλει σου εἶπει, λόγια εἰδικά του δὲν εἶναι πολλῶν ἀνθρώπων λόγοι εἶναι, ἀρχιερέων, ἱερέων καὶ ἄλλος κοινὸς λαός...*», E 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 26-27.

κατάσταση σ' όλες τις λεπτομέρειές της (*καταλεπτῶς*), ἐνῶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά οἱ Ἕλληνες θὰ τοῦ ἐκθέσουν «τὰ πάντα καλῶς»¹.

Τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Ἰωακείμ δὲν ἀποτελεῖ μόνο μιὰ ἐπείγουσα ἔκκληση γιὰ βοήθεια· εἶναι παράλληλα καὶ μιὰ θερμὴ συνηγορία γιὰ τὶς ὑπηρεσίες καὶ τὴν ἀξία τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη ποὺ ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλι στὴ Δύση γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὶς προσπάθειες καὶ τὶς συνεννοήσεις του μὲ τὸν Don Juan, μὲ τὴν προοπτικὴ ἴσως νὰ μείνῃ ὀριστικὰ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἰσπανοῦ ἀντιβασιλιᾶ τῆς Νεάπολης. Ἐπιδίωκε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Ἰωακείμ νὰ ἐξασφαλίσῃ παράλληλα καὶ τὴν ἀνταμοιβὴ τοῦ Παπαγιάννη, ποὺ οἱ ἀντιτουρκικὲς του ἐνέργειες ὄχι μόνο τοῦ στοίχισαν, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος τόνισε στὰ ὑπομνήματά του, τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπώλεια τῆς περιουσίας του, ἀλλὰ τοῦ στέρησαν καὶ τὴ δυνατότητα νὰ μπορέσῃ νὰ ξαναζήσῃ στὴν Ἑλλάδα αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του χωρὶς σοβαροὺς κινδύνους. Ἴσως ἀκόμη νὰ προέβλεπε ὁ Ἰωακείμ πὼς οἱ προσπάθειές του νὰ πείσῃ τοὺς Ἰσπανοὺς γιὰ τὴ δυνατότητα μιᾶς στρατιωτικῆς τους ἐπέμβασης στὴν ἐπαρχία του ἦταν πιά μάταιες καὶ καταδικασμένες σὲ ἀποτυχία.

Ἔτσι εἶναι ἀμφίβολο ἂν δόθηκε ποτὲ ἀπάντηση στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Ἑλληνα ἱεράρχη· εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸ νὰ μὴν ἔφτασε ποτὲ στὰ χέρια τοῦ Don Juan, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Ἰσπανὸς πρίγκιπας τὸν Ἰούνιο τοῦ 1576 ξεκινούσε ἀπ' τὴ Λομβαρδία γιὰ τὴ Βαρκελώνη², ὅπου ἔφτασε στὶς 12 τοῦ ἐπόμενου μήνα³. Τὸ Νοέμβριο τῆς ἴδιας χρονιᾶς βρισκόταν κιόλας πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴ νοτιοανατολικὴ Μεσόγειο, ἀπαγκιστρωμένος ὀριστικὰ πιά ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς⁴.

Δὲ δόθηκε λοιπὸν καμιὰ συνέχεια στὶς συνεννοήσεις τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῶν Ἰσπανῶν. Οἱ προσπάθειες ὅμως τῶν ἀρχιεπισκόπων τῆς Ἀχρίδος νὰ πετύχουν τὴ βοήθεια τῶν χριστιανικῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους—ποὺ καθὼς εἶδαμε ἐγκαινιάστηκαν ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ—θὰ ἐπαναληφθοῦν καὶ πάλι ἀργότερα ἐπίμονα καὶ περισσότερο ουστηματικά⁵.

¹ E 1 0 7 4, ἀριθ. 109, στίχ. 28-29.

² Μὲ σκοπὸ νὰ διαδεχτῆ στὴ διοίκηση τῶν Κάτω Χωρῶν τὸν Don Luis de Requesens ποὺ εἶχε πεθάνει τὸ Μάρτιο τοῦ 1576, Henri Hauser, *La prépondérance espagnole (1559-1600)*, Paris, 1948, σ. 101, 115-119.

³ Καὶ συνεπῶς δὲ βρισκόταν στὴ Νεάπολη (Παρθενόπη), ὅπως πίστευε ὁ Ἰωακείμ στέλλοντας ἐκεῖ τὴν ἐπιστολὴ του.

⁴ Ἄλλωστε δυὸ χρόνια ἀργότερα πέθανε (Ὀκτώβριος 1578), Jurien de la Gravière, *La guerre de Chypre et la bataille de Lépante*, τ. 2, Paris, 1888, σ. 257. Τὸν ἴδιο χρόνον ἐξ ἄλλου (1578) πρέπει νὰ λήγῃ, σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ καθηγ. κ. Μιχ. Λάσκαρι, καὶ ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Ἰωακείμ στὸ θρόνον τῆς Ἀχρίδος. Πρβλ. καὶ σ. 242.

⁵ A.-P. P é c h a y r e, *Les archevêques d' Ochrida et leurs relations avec l'*

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

1

*Ἐπιστολή τοῦ Don Juan de Austria πρὸς τὸ βασιλιὰ Φίλιππο Β΄
(Νεάπολη, 25 Ἀπριλίου 1573)*

(Archivo General de Simancas-Sección Estado, legajo 1065, número 70: Δίφυλλο μὲ γραμμένες μόνο τις δύο ἐσωτερικὲς σελίδες του 2 καὶ 3. Στὴ σ. 2 ἀριστερὰ ἢ διεύθυνση: A la S(acra) C(atolica) R(eal) M(ajesta)d, [el Rey] mi señor καὶ δεξιὰ ἢ σημείωση: A Su M(ajesta)d, del s(eñor) don Ju(an) a 25 de Abril 1573. En recomendacion de Panester- | nicos y Matheo P(a)p(a)juan, y dize lo que con el tratano sobre el leuanta- | mi(en)to de los Griegos. Στὴν ἴδια στήλη καὶ ἡ μεταγενέστερη σημείωση: Cop(ia)do para Lopez Ballesteros en 18. de Junio de 1851. Στὴ σ. 3 τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, ποῦ εἶναι γραμμένο μὲ τὸ καλλιγραφο χέρι μᾶλλον τοῦ Andrés de Prada, κλείνει μὲ ἰδιόχειρη συμπλήρωση (στίχ. 19-21) καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ Don Juan).

+

S(acra) C(atolica) R(eal) M(ajesta)d

Entre otros hombres principales, que de los stados del Turco an venido a mi a offresçer- | ³ me ayuda y consejo para reduzir los Griegos bajallos del dicho Turco a la obediencia | ⁴ de V(uestra) M(ajesta)d, fueron Panesternicos y Matheo Papajuan, personas que en la baxa Greçia | ⁵ tienen muy grand parte, los quales platicaron conmigo y dieron discursos en scripto | ⁶ en que monstrauan que con facilidad se pudieran reduzir los Griegos de aquella pro- | ⁷ uincia a obediencia y conseruarlos para lo venidero. Elos entretenido dandoles | ⁸ sperança que con breuedad se podria en effecto lo que me hauian propuesto; pero | ⁹ huiendose concertado los Venecianos con el Turco y faltado el principal fundam(en)to | ¹⁰ que ellos y yo haziamos en este negoçio tan importante, sea resuelto el dicho Matheo | ¹¹ Papajuan de yr a essa

Occident à la fin du XVIe siècle et au début du XVIIe, «Échos d' Orient», τ. 36 (1937), σ. 398-439.—Το ὄϊ δ ι ο υ, Zosime d'Ochrida et de Sisanion. Ses relations avec l' Autriche et ses différents séjour à Ochrida, «Échos d' Orient», τ. 37 (1938), σ. 141-161. Πρβλ. καὶ Μ. Θ. Λάσκαρι, Ἐκκλήσεις τοῦ ἐπισκόπου Μάνης Νεοφύτου πρὸς τοὺς Ἰσπανοὺς (1612-1613) διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου, «Ἑλληνικά», τ. 15 (1957), σ. 303-306 καὶ S n e g a r o v, Istorija, τ. 2, σ. 97-102, 193-194.

* Διατηρήσαμε τὴ γλώσσα καὶ τὴν ὀρθογραφία καὶ τῶν τριῶν ἐγγράφων. Στὸ τελευταίον ἔγιναν μερικὲς σιωπηρὲς ἐπεμβάσεις στὸ χωρισμὸ τῶν λέξεων, τὴ στίξη καὶ τὰ κεφαλαία.

corte a pedir lo que se entendera de su relacion. Supp(li)co vnil- |¹² mente a V(uestra) M(ajesta)d mande o yrle y tenerle por muy encomendado en sus pretensio- |¹³ nes que de mas de que la buena voluntad y zelo con que se perdieron de sus casas |¹⁴ y el gran daño, que dicen que por ello an rescibido, meresçen qualquier m(e)r(ce)d |¹⁵ y fauor y estimare yo por muy propria y particular la que rescibieren de la |¹⁶ larga mano de V(uestra) M(ajesta)d, Cuya S(acra) C(atolica) R(eal) Persona N(uestr)o S(eñor) guarde con acresçenta- |¹⁷ miento de mas reynos y señorios, como desseo y la Christiandad a menes- |¹⁸ ter. De Napoles a XXV de Abril M.D. lxxiij. |¹⁹D(e) V(uestra) M(ajesta)d |²⁰ hechura y mas humilde seruidor, |²¹que Sus reales manos besa.

Don Ju(an) de Austria.

2

Ἐκθεση γὰρ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη καὶ τοῦ Πάνου Κεστόλικου πρὸς τὸ Consejo de Estado (Μαδρίτη, 7 Μαΐου 1574)

(Archivo General de Simancas-Sección Estado, legajo 1065, número 73: Δίφυλλο μὲ γραμμένες τις σελίδες 2, 3 καὶ 4. Στὴ σ. 2 ἡ σημείωση: Relacion de memoriales de Matheo Papaju(an) y de|Panes Estolnicos, embax(ado)res de la baxa Greçia | y Aluania, y lo que sobre ello parescio en C(onsej)o a vij de mayo 1574. | Para consultar a Su M(ajesta)d. Μὲ νεώτερο χέρι (τοῦ Lopez Ballesteros;) ἡ λέξι Cop(ia)do. Στὴ σ. 3 ἀριστερὰ ἡ ἀπόφασι τοῦ Συμβουλίου: Vistos los papeles y memoriales | deste embax(ad)or que ha dado por si|y su companero (el qual no sta aqui) | parece que se les de a entrambos 12 (escudos) | al mes a cada vno y 100 d(ucado)s de | ayuda de costa al que esta aqui. Πιὸ κάτω στήν ἴδια στήλη μὲ ἄλλο χέρι (τοῦ βασιλιᾶ Φιλίππου;) ἡ πρόσθετη σημείωση: Esta bien assi y en le de | las cartas que piden se | vea lo que parescera y si | no paresciere que ay | incomuj(nien)te en ello se les | podran dar).

(σ. 3) Relacion de los memoriales de Matheo Papaju(an) y Panesternicos emba- |² xadores de la baxa Greçia y Aluania.

|³Haçen relacion particular del tratado que |⁴ tenian hecho en aquellas prouinçias |⁵ contra el Turco y que ya tenian conuocados |⁶ al arcob(is)po de la baxa Greçia en mas de 40 |⁷ hombres, lo qual no pudo auer effecto por |⁸ auerse deshicho la Liga, que en las ydas |⁹ y venidas que sobre estos tratados hizieron |¹⁰ gastaron mas de siete mill cequies por la |¹¹ mucha gente que trayan en su comp(ani)a y que |¹² por auer sabido despues los Turcos que ellos |¹³ han venido aca, no

12 *auer supra lineam.*

pueden boluer a sus | ¹⁴ casas por auerse les tomado y toda | ¹⁵ su ha-
zienda y por que si boluiesen | ¹⁶ los castigarían cruelosam(en)te, sup-
p(li)caron | ¹⁷ a V(uestra) M(ajesta)d sea seruido mandarles hazer alg-
(un)a | ¹⁸ m(e)r(ce)d en el V(ir)rey(n)o de Napoles, o donde | ¹⁹ V(uestra)
M(ajesta)d fuere seruido con que se puedan entre- | ²⁰ tener ellos y sus
mugeres, hijos y her(ma)nos. | ²¹ El s(eñ)or Don Ju(an) escriue a V(ue-
stra) M(ajesta)d refiriendo | ²² el tratado que estos le propusieron y
que, | ²³ si la Liga no se deshiziera, se pudiera | ²⁴ poner en ex(ecu)cion
con façilidad, y supp(li)ca | ²⁵ a V(uestra) M(ajesta)d sea seruido de
hazerles m(e)r(ce)d | ²⁶ en sus pretensiones, por que la mereçen | ²⁷ muy
bien.

- (σ. 4) | ² d(ic) hou e ⁸ElMatheo P(a)p(a)ju(an) dize por una rel(aç)ion | ²⁹
que façilm(en)te se podrian tomar estas | ³⁰ dos prouinçias de la baxa
Grecia y Aluania | ³¹ por el desseo grande que los naturales | ³² de ally
tienen de salir de baxo de la subge- | ³³ çion del Turco y darse a la obe-
diencia | ³⁴ de V(uestra)M(ajesta)d y para confirm(aç)ion d<e> esto dize
| ³⁵ que lleuara a su mg r e hijos a la c(er)te | ³⁶ del V(ir)rey(n)o de
Nap(o)les, que se le ordenare y que | ³⁷ sean detenidos ally hasta que
muestre | ³⁸ por experiencia lo que propone.

| ³⁹Assi mismo dize que importaria mucho | ⁴⁰ lleuar c(art)as de
V(uestra) M(ajesta)d para el arçob(is)po | ⁴¹ y ob(is)pos y p(er)sonas
prinçipales de aquellas | ⁴² prouinçias por que con ellas tomarian
| ⁴³ gran animo y se confirmarian en | ⁴⁴ la deuoçion de V(uestra) M(aje-
sta)d y los pueblos | ⁴⁵ reçibirian particular contentami(en)to.

| ⁴⁶ Pide una c(art)a para el prototico para que | ⁴⁷ en Corfu recoja
a su muger y hijos y | ⁴⁸ que se le de tambien alg(un)a ayuda de | ⁴⁹ co-
sta p(ar)a la p(er)sona que ha de embiar por ellos.

| ⁵⁰ Por vn memorial que vltimam(en)te ha dado | ⁵¹ sobre estas
cosas dize que Su M(ajesta)d seaperuido | ⁵² de scriuir al Virrey de
Nap(ol)es que embie | ⁵³ p(er)sona o p(er)sonas a aueriguar la v(er)dad
| ⁵⁴ deste neg(oç)io que sean platicas y sepan la lengua | ⁵⁵ que el le
dara cartas p(ar)a alg(un)as p(er)sonas | ⁵⁶ prinçipales y entendera
que es assi | ⁵⁷ lo que el ha referido.

3.

*Ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωακείμ πρὸς τὸν Don Juan de Austria
(1 Ἰουνίου 1576)*

(Archivo General de Simancas-Sección Estado, legajo 1074, núm. 109: Δίφυλλο
μὲ γραμμένες μόνο τίς δύο ἐσωτερικῆς σελίδες 2 καὶ 3. Στῆ σ. 2 ἡ διεύθυνση: + Τῶ ὑψηλωτ-

(ά)τ(ω) κυρίω κυρίω Ἰωάννι τῆς Ἀστρίας εἰς τὴν Παρθ(ε)νόπη εἰς τὰς τιμίας αὐτοῦ χεῖρας ἐντίμος καὶ εὐλαβῶς δοθ(ῆ)τω:-).

† Ἰωακείμ ἔλεω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπ(ος) τῆς ἀγῆς Ἰουστινιανῆς,
Σερβίας, Βουλγ(α)ρίας, Ἀλβανίας καὶ τῶν ἐξῆς †

† Ὑψηλωτ(α)τ(ε) αὐθ(έν)τα κύριε Ἰω(ά)ννη καὶ ἐμοῖ ἐν Κ(υρί)ω υἱὲ πωθ(ει)ν(ό)τ(α)τ(ε), χάριν, εἰρήνην, ὑγείαν παρὰ Θ(εο)ῦ παντοκράτωρ(ος) καὶ Κ(υρίο)υ ἡμῶν Ι(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ. <Τ>ὰς γραφᾶς τῆς | ³ ἠψυλωτ(άτης) αὐθ(εν)τίας ἔλαβamen ἐκ Τραπεζων τῆ ἐνάτη Ὀκτοβρίου ἔτους, ἀφοδ' με προσταξῆν τῆς αὐθ(εν)τίας <ς> σου ἔγραψεν ὁ Ἀνδρέας δε | ⁴ Πράδας· μιστικος γραφοι προς ἡμᾶς. Ἐμάθαμεν περι τὴν ὑγίαν σου καὶ μέγας ἠφράθημεν ὅς ἴδαιν ὁ ἀλάθητος νοῦς καὶ ὡς εσα-⁵ | φήνησεν ἡμῶν ὁ τιμιώτ(α)τ(ος) καὶ εὐγενέστατος ἄρχων κήρης Μάνθου, υἱὸς παπα Ἰω(ά)ννη τὸ ἐπίκληρον καὶ υἱὸς κατα πνεύ(μα) ἀγαπητος τῆς ἡμῶν μετριότ(ος)· | ⁶ ὅς δὲ αἰμαθ(ο)μεν περι τὴν ἀμέλιαν σφόδρα ἐληπήθημεν. Ὁ τῆς ἀληθίας πολέμιος δαίμων ἐξεύροι προφάσης καὶ ὑποκρι(σίας;) εἶνα διάσαλευση κι ἀνα- | ⁷ τρέψη την θείαν ὁμονίαν ἣν ἐκηρήχθη· ἐν ολι τῆ οἰκουμένη ἐκρήριζαν πολλ(ές) φηλαῖς· ἐντρόμαζαν τὰ ανθρ(ο)πόμωρφα θειρήα, ἐχάρικεν | ⁸ ὅλον τὸ γένος τον Χρηστηανῶν. Ὁ δὲ μισόκαλος δράκων ἐρηξεν τὸν σπόρων του φθόνου εἰς τὴν μισησάραν καρδίαν καὶ ἠφανήστη ἡ κηριχθή- | ⁹ σαν ὁμονίαν καὶ αὐτὴ φῶς, ἐγηνεν σκότος καὶ ὄνιδος τῆς ἡμετέρ(ας) φηλῆς· λημὸς ψυχηκ(ός) καὶ σωματ(ι)κ(ός) ἐγηνεν. Ἐβρέθημεν οὖν καὶ ασθενοῦντες | ¹⁰ ἐν ταῖς ἡμερ(αις) τάντες, καθὸς μέλης μαθεῖν παρα τοῦ τιμιωτ(ά)τ(ου) καὶ εὐγενεστάτ(ου) ἄρχ(οντος) κύριν Μάθου· ἄλλα πλέων τῆς ἀστενῆας ἐληπησεν ἡμᾶς ἡ ἀμέλια τῆς ἐ- | ¹¹ ξουσίας σου καὶ ὁ διογμος τῆς καλῆς ἐκῆν(ης) καὶ αγαθῆς ὁμονίας. Διὰ πλέων δε πληροφορίαν καὶ πῆστην καθαροτερ(ον) γράφομεν δι ολήγον προς τὴν | ¹² ὑψηλωτ(α)τ(την) αὐθ(εν)τιαν εἶνα κατανοήσης τὰ ὅσα ἐγῆνηκ(αν) καὶ μέλουν γενέστε: Γράφο σου πρὸς ἐνόπιον του Χ(ριστο)ῦ ὅτι ὁ κῦρ Μανθαῖος εἶνε πηστὸς | ¹³ καὶ ὀρθος τῆ ἀμομήτο πῆστοι καὶ ἐκ γένους λα<μ>προῦ καὶ περιβοήτου, ἐκχματοτων ρήστης, τηφλῶν ὀδιγῶς, εἰς ξένους καὶ πτοχῶν καὶ χειρῶν | ¹⁴ πολὰ κηβερνηται καὶ ὄχη μονων ἡ πατερ(ες) αὐτὴν τὴν ἐπιστήμιν ἤχων· μαλων πατροπαροδοτων ἤχαν τὴν ἀρετὴν καὶ ἀκουστῶν εἶτον το ὄνομα αὐτῶν | ¹⁵ καὶ ἡ καλὸσῆναις εἰσὲ ὅλα τὰ πλησιαίστερα κάστηρη. Ὁ δὲ κήρης Μάθου εἶνε πολλ(ὰ) πηστὸς τῆς αὐθ(εν)τίας <ς> σου, ὡς καθὸς ἴδαις, ὄχη μόνων τῆς αὐθ(εν)τίας <ς> σου, | ¹⁶ ἀλλὰ καὶ εἰσε πολὴν λαόν, λέγ(ω) δὴ ἀρχιερεῖς, ιερεῖς καὶ ὁ κιν(ός) λαός. Ἦχεν καὶ σηναγωνιστὴν τον τιμιωτ(α)τ(ον) ἄρχον κῦρ Πανων Καιστόληκων, ἄλλα ἠμποδήσθη | ¹⁷ ἠπο τῶν ἐξω κρατούντων. Ὁ δὲ ρηθῆς κῦρ Μανθαῖος καταληπῶν παντα τα π(ατ)ρικα καὶ μητρικά, κηνητὰ λεγο δὴ καὶ ἀκίνητα, καὶ ἠκολούθησεν τὸν δι- | ¹⁸ δάσκαλον, ὡς ἡ ἀγιοι ἐκῆνη ἄποστολλ(οι). Ἦρπαζαν ἡ θήραις ἡ ἀνήμερ(οι) πάντα ὅσα καὶ ἂν ἦχεν καὶ ὄχη μονων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλωνῶν Χρηστηανῶν | ¹⁹ καθεκαστην ἡμερ(α) καὶ ὠρ(α) ἡ φηλακαῖς γέμισαν ἀνδραῖς φηλακομενοι· ζημίαις καὶ ἀλα τὴνὰ παθ(η) ἔχουν

μετὰ ἠπομονῆς. Αὐτῇ δὲ ἡ ἐλε- | ²⁰ῆνῃ ὄλο τὸ ὄμα εἰς Χ(ριστό)ν καὶ τὴν αὐθ(εν)-
 τία σου ἔχουν. καὶ ὄχι ἰ καὶ ῥ, μόνων πλήθος πολλ(ὸ) τοῦ λαοῦ. Καὶ ψηθειρη-
 σμὸς μέγας γήνεται ἡ αυθεντία σας | ²¹ ἐτράπητε εἰς ἤπνων καὶ ἀμέλιαν καὶ εἶνε
 πολλ(ῆ) λήπη εἰς τοὺς ἀδερφοῦς. Ἀφίκετο ἰδοθελὸς τὸ θεῖον καὶ θεάρεστον
 ἔργον καὶ ἐπεσευτε εἰς τὴν κατα- | ²²κρησιν τον ἀθέον αγαρινῶν καὶ ὑπόθη καὶ
 ἐχάρι καὶ ἦν ὅλος αναπαμενος. Ἦκουσας κηριέ μου τῶν λοιμῶν του τόπου ἐτού-
 του; Καὶ ἐαν ἤθαιλες το | ²³ αἰπηχηρήστῃ, νικαις πολλ(αῖς) καὶ καλαῖς ἤθελες
 κάμη διότης μεγαν λοιμον εἶχεν ἡ μεγ(ά)λ(η) πόλλ(ις) καὶ φόβον πολλῆν, ὅς
 το ἤδαν ἡ ὀφ<θ>αλμοῖ μου. Δι- | ²⁴ὸ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ἐξουσίαν, ετιμασων
 καὶ δράμε ὡς αετῶς, ὅτι σε ἐκδεχονται ὅς ποταί τῶν Μουσην ἐν το νομον ποταί
 μίμησου τον ἐστ(α)ρωμ(έν)ον | ²⁵ Χ(ριστό)ν ὅπου ἐχρησεν τὸ αγιον αἷμα δια
 τῶν πλανήθεντ(α) Ἀδάμ ἦνα τι ἠπνης Κυριε καὶ ἦνα τῇ αποστρεφοις το προσο-
 πῶν σου, ἐπιλανθανης τῆς ²⁶ πτωχίας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως καὶ τα ἐξῆς. Ὅσα
 ἤπεν καὶ θέλ(ει) σου ἐπῆ, λ(έ)γο σε, ἐδῆκά του δὲν ἦνε· πολλ(ῶν) ἀνθρώπων
 λογ(οι) εἶναι, ἀρχιερεων, ἱερεων καὶ ἄλος κεινος λαος. | ²⁷ Μὴ γενεσεν ἐτιος
 κακοῦ ὅτι αν ιν(αι) καὶ γην(ης) ετιος κακοῦ, θελῆς δόση λογ(ον) εἰς τῶν δι-
 καιον κρητήν· μόνον δραμε, δραμε ὡς αετῶς· πολὺ σε ἐκδε- | ²⁸χονται ὅτι οὐ
 δῆναμεν γράφην. Καὶ αν ορήσης να το πηστωθ(ῆς) πλάτητερα, προβοδήσον ἕναν
 ἄνδρα δοκημων εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰσε τό- | ²⁹πους καὶ να ἠξέρη καὶ τὴν
 γλωταν καλος ινα θεόρηση καταλεπτῶς καὶ τὰ παντ(α) καλος ὀμήλῃσωμεν.
 Τήμισων τον ἐντίμωτ(α)τ(ον) καὶ λίαν φρονημώτ(α)τ(ον) ἀρχον | ³⁰κῦρ Μαν-
 θ(ον), διότης ἡ τημῆ αὐτουνοῦ εἰς σε πολλοὺς ἀνεβενοι καὶ γήνεται αἷτιος τον
 πολλ(ῶν) καὶ παρακινουῦντεν ἡ ἄνθρωποι δια τὴν | ³¹ τημῆν, ὅς καθος ἡ ἐξουσία
 σου καλος ἐπίστασεν. Νὰ εχωμεν ἀπόκρησιν καὶ ἄνθρωπον να ἠδουμεν καὶ ἡμοῖς
 καὶ ἡ αυθεντία σου να πηστωθήτε. | ³² Οὗτος φροντησον καὶ μὴ αμελῆς εἶναι.
 Εἰ τοῦ Θ(εο)ῦ ἡ χάρης καὶ το ἄπειρων ἐλεως εἶη μετὰ τὴν σὴν ἐξουσίαν.
 Ἐρρωσων: - Ἰουν(ίου) εἰς τὴν α-ἠν | ³³ ἔτους ,ζπδ'
 † Μηνὶ Ἰουνίῳ ἰν(δικτιῶν)ος δ-ἠς . . .

† ὁ Βελεσοῦ, Φώτιος

† ὁ Καστορίας, Σωφρόνιος καὶ πρωτόθρονος:-

† ὁ Βελλαγράδων, Νεκτάριος